

*KOMUNISTIČKA INTERNACIONALA, STENOGRAMI
I DOKUMENTI KONGRESA (Knjiga 1, 2, 3, 4, 5),
Institut za međunarodni radnički pokret, »Kulturni centar«,
JUR »Privredna knjiga«, Gornji Milanovac 1981)*

»Ako je Prva internacionala predvidela budući razvoj i označila njegove puteve, ako je Druga internacionala sakupila i organizovala milione proletera, onda je Treća internacionala — Internacionala otvorenih masovnih akcija, Internacionala revolucionarnog ostvarivanja, Internacionala dela«,¹ stoji u Manifestu komunističke internacionale proleterima cijelog svijeta, kao navještaj, zadaća i poziv na revolucionarni smjer epochalnog obrata.

No, iako ne posta posve »Internacionalom dela«, ona je u ulozi međunarodne organizacije proletarijata, od svoga osnutka 1919. godine do raspuštanja 1943. godine, u bitnom odredila povijesno vrijeme prve polovice XX stoljeća. U svjetlu historijskog nazora ona je zapravo eklatantni primjer historijske provjere i prosudbe moguće svjetske revolucije. Ili, prosudbe onih okolnosti koje su čitav historijski (društveno-ekonomski i kulturno-ideološki) kontekst odredile kao njenu nemogućnost, »nezrelost« mogućnosti, to jest izostalost revolucije.

U prilog znanstvenom istraživanju koje bi omogućilo utemeljenu artikulaciju o sudbini buduće revolucije kao zaloga konstituiranju Treće internacionale, situirajući pitanje u njegov historijski neosporan prostor, značajni su Stenogrami i dokumenti kongresa Komunističke internacionale (KI), prvi put predstavljeni jugoslavenskoj javnosti. Naime, riječ je o inicijativi Instituta za međunarodni radnički pokret iz Beograda da edicijom »Kongresi Komunističke internacionale« podastre sistematsko oblikovanu originalnu historijsku građu kao temeljno polazište svakoj spoznaji, ocjeni i analizi mjesta i uloge Komunističke internacionale (Kominterne) u međunarodnom radničkom pokretu. Do sada su tiskani materijali četiriju kongresa Kominterne u prvih pet knjiga koje, uz gotovo cjelovitu kongresnu dokumentaciju, sadržavaju iscrpne kronologije, registre imena i vrijedne predgovore kao dodatne izvore objašnjenja i razumijevanja osnovnoga problemskog sadržaja — nastanka, djelovanja i protuslovlja razvoja Komunističke internacionale zaključno s 1922. godinom.

Iako je riječ o relativno kratkom vremenskom razdoblju, po općenitom sudu ono svakako predstavlja najznačajnije razdoblje konstitutivnog i organizacijskog života Kominterne i otud zgusnutost njegova sadržaja, učestalost kongresa i brojnost njegovih sudionika, te uzlet revolucionarnog uvjerenja o zbiljskoj mogućnosti i nuždi svjetske revolucije. Takvom dojmu »služi« činjenica o angažiranoj prisutnosti Vladimira Ilića Lenjina u životu i radu Kominterne. Njegov odlučan utjecaj na tzv. prvu fazu u razvoju Kominterne nadilazio je inicijalnu, podsticajnu, participativnu i neposredno djelotvornu ulogu, to jest ne da se podvesti samo pod »praktički« aktivizam. Jer riječ je o teorijskom promiš-

¹ Komunistička internacionala, Stenogrami i dokumenti kongresa, IMRP, Kulturni centar, JUR »Privredna knjiga«, Gornji Milanovac 1981, knjiga 1, str. 163.

ljanju revolucionarne alternative kao izlaza iz svijeta rascijepljenog klasnim sukobima i imperijalističko-kolonijalističkim ratovima sa svim naznakama temeljne društvene i ekonomske krize, i odluci da se ona u toj historijskoj situaciji ozbilji. Lenjinovo djelo sabire u sebi teorijsko i praktično, ono zapravo jest otpočeta svjetska revolucija. Već 1914. godine u »Socijal-demokratu«, ilegalnom glasilu Socijaldemokratske radničke partije Rusije, člankom »Stanje i zadaci socijalističke internacionale«, Lenjin naviješta osnivanje Treće internacionale sa zadaćom »organiziranja snaga proletarijata radi revolucionarne navale na kapitalističke vlade, radi građanskog rata protiv buržoazije svih zemalja za političku vlast, za pobjedu socijalizma!«²

Radikalni zahtjev za preobrazbom svijeta postaje okosnica teorijski utemeljenog koncepta revolucije koji je sadržavao kritiku kapitalizma u njegovoj, kako Lenjin tada ustvrđuje, posljednjoj fazi razvoja — imperijalizmu.

Objavom parole Treće internacionale otvoren je prostor sazrijevanju takve ideje a sudbonosni događaji narednih godina išli su joj u prilog. Naime, cijeli kompleks zbivanja od ekonomskih, političkih i nacionalnih u sklopu svjetskih razmjera do revolucionarnih s uporištem u ruskoj revoluciji te različita ideološka strujanja kao posljedica duhovne i djelatne nemoći, dotrajalosti i rasapa Druge internacionale, sačinjavali su okvir njena osnivanja.

Činjenica da je prvi svjetski rat započeo 1914. godine, produbivši međunacionalne i državne konflikte do euforičnih razmjera, objelodanio sva protuslovlja društveno-političkog sistema koji ga je i proizveo, kao i činjenica da Druga internacionala nije mogla »otrpjeti« odgovornost za vlastitu nemoć te se uoči rata raspala, sabirale su revolucionarnu snagu u drugom smjeru. I dok je rascjep unutar evropske socijaldemokracije na desno reformističko krilo, centar i lijevicu, iskazao svu krhkost platforme Druge internacionale, Boljševička partija — RSDRP(b) pod Lenjinovim rukovodstvom — pronosi ideju revolucije u neposrednom činu osvajanjem političke vlasti potkraj 1917. godine. Promišljanje sudbine revolucije Oktobra bilo je, na izvjestan način, vezano za epohalno razrješenje; otuda prisutnost ideje o budućoj svjetskoj revoluciji čiji je uvod bila ruska revolucija. U uvjerenju da ruska revolucija neće biti usamljena i da će revolucionarno zbivanje vrlo brzo obuhvatiti čitav svijet ležao je povijesni razlog konstituiranja Treće internacionale.

Potkrepa takvom uvjerenju sadržana je u silini revolucionarnog poleta i pokreta koj je u osvitu oktobarske revolucije tražio svoju povijesnodjelatnu afirmaciju.

Bezbrojna pitanja, kušnje i dileme koje su pomjerale odnose unutar različitih socijaldemokratskih partija, komunističkih organizacija, sindikalnih, omladinskih i ženskih okupljanja, situirala su se oko dva osnovna programa: antiimperijalističkog (antiratnog i antikolonijalnog) i radikalnorevolucionarnog (koncept političke borbe — osvajanje političke vlasti — rušenje kapitalizma). I dok je antiratna platforma objedinila različite struje unutar evropskoga radničkog pokreta (socijaldemokratsku opoziciju i dr.), stav spram oktobarskoj revoluciji i njenom proširenju iskazao je jasnu diferencijaciju. To prije što su mnoge radničke partije, pristavši na kompromisnost, legalitet svoje borbe postavile unutar evropskog građanskog poretka. Takva razmimoilaženja došla su do izražaja još 1915. i 1916. godine na Prvoj i Drugoj međunarodnoj socijalistič-

² V. I. Lenjin, Proleterska revolucija i internacionala, »Stanje i zadaci socijalističke internacionale«, »Svjetlost«, Sarajevo 1976, str. 13.

koj konferenciji (u Zimmerwaldu i Kientalu), a prijelaz s antiratne na bitno revolucionarnu poziciju biva često suspregnut i utopljen u pacifističkoj idili. Jasna ilustracija toga je i zimmerwaldski pokret koji (s izuzećem zimmerwaldske ljevice) ostaje na liniji kompromisa s evropskom socijaldemokracijom. No, unatoč tomu, revolucionarna previranja oglašavaju ideju nove revolucije; sovjetska vlast stječe ugled i međunarodnu poziciju, grupe internacionalista koje su sudjelovale u revoluciji postaju vjesnici Oktobra; prve komunističke partije i grupe osnovane u toku 1918. godine imaju za polazište osvajanje političke vlasti a širenje radničkih vijeća indikator je sazrijevanja revolucionarne atmosfere. Od posebnog je značenja formiranje Komunističke partije Njemačke kao jezgre revolucionarnog okupljanja u predstojećem socijalističkom prevratu u Zapadnoj Evropi, a njen program postaje integralni dio platforme nove internacionale.

Kronologijski slijed događaja pokazuje intenzivnost priprema za osnivanje Treće internacionale. Devetnaestog prosinca 1917. godine osniva se u Petrogradu Sekcija za revolucionarnu internacionalnu propagandu kojom rukovodi Boris Rajnštajn; u siječnju 1918. godine održava se preliminarna konferencija koja za pripadnost Trećoj internacionali definira dva uvjeta: koncept revolucionarne borbe i međunarodnu solidarnost sa Sovjetskom Rusijom; potkraj 1918. god. Lenjin priprema platformu za njeno sazivanje; u siječnju 1919. upućuje se proglas; »O prvom kongresu Komunističke internacionale« i Lenjinovo »Pismo radnicima Evrope i Amerike«.

Valja napomenuti da istodobno socijaldemokratska vodstva pokušavaju obnoviti Drugu internacionalu u čiju svrhu je sazvana tzv. Bernska konferencija za veljaču 1919. godine. Ideja o restauriranju Druge internacionale naišla je na negativan odjek u redovima evropske ljevice i vidno protivljenje Lenjina, Trockoga i Buharina.

Osnivački kongres Kominterne održan je u Mokvi od 2. do 6. ožujka 1919. u prisutnosti 52 delegata (od toga 34 s punopravnim glasom) koji su predstavljali 35 organizacija iz 21 zemlje.

Različita gledišta koja dovode u pitanje pravovaljanost Osnivačkog kongresa Kominterne uzimaju za argumentaciju tzv. formalne dokaze ili pokušavaju osporiti legitimnost Prvog kongresa na osnovi prebrojavanja mandata i »nezvaničnih« predstavnika, ili se »hvataju« za naziv, ustvrđujući da je ipak riječ samo o međunarodnoj konferenciji proletarijata.

Predloženi Stenogramski zapisnici kongresa jasno pokazuju da nikad nije osporen glas ni jednog »nezvaničnog« predstavnika, a isto tako i činjenicu da je dilema o nazivu skupa bila prekinuta kada je, prihvaćanjem prijedloga o osnivanju Treće internacionale, on zbiljski počeo djelovati kao njen Osnivački kongres.³

Čini se da Prvi kongres otvara kritičkom mišljenju dileme u dvojakom smjeru: pri konkretnoj analizi proceduralnog toka, atmosfere i diskusije sudionika kao i pri historijsko-ideološkoj valorizaciji njegova mjesta u životu Kominterne. Prije svega, Osnivački kongres pokazao je jasne konture, protuslovlja i probleme, otvorena i nedorečena pitanja, koja su karakteristična za cjelinu revo-

³ Komunistička internacionala, Stenogrami i dokumenti kongresa, knj. 1, str. 97. O tome je vođena zanimljiva rasprava između Zinovjeva i H. Eberleina (M. Alberta), predstavnika KP Njemačke koji objašnjava suzdržavanost prema osnivanju Kominterne.

lucionarnih zbivanja tih godina. Malobrojnost delegacija, uvjetovana prije svega teškoćama i preprekama za dolazak u Moskvu (jer je u cijeloj Rusiji još trajao građanski rat), stvorila je intimistički ugođaj i demokratsku atmosferu za razmjenu mišljenja i iskustava a dijapazon različitih tema ostavljao je dojam široke platforme. Na programu jedinstvenoga revolucionarnog i komunističkog pokreta našle su se rasprave s antikolonijalističkim, antirasističkim i antiimperijalističkim predzncima.

Osnivački kongres bio je zapravo svojevrsan most revolucionarnog kontinuiteta između jedne ozbiljne revolucije i, po mišljenju njegovih sudionika, neumitne revolucije svjetskih razmjera. Otuda su svi dokumenti donijeti na tom kongresu prožeti optimističkim uvjerenjem i neposrednim akcionim nabojem. »Pozivamo radnike i radnice svih zemalja da se ujedine pod komunističkom zastavom koja je već postala zastava prvih velikih pobjeda.

Proleter i svih zemalja! U borbi protiv imperijalističkog varvarstva, protiv monarhije, protiv privilegovanih staleža, protiv buržoaske države i buržoaske svojine, protiv svih vidova i oblika klasnog ili nacionalnog ugnjetavanja — ujedinite se!⁴ stoji u Manifestu Komunističke internacionale.

Uz Manifest Komunističke internacionale, Platforma Komunističke internacionale »Radnicima cijelog svijeta« i »Teze o buržoaskoj demokraciji i diktaturi proletarijata«, pripadaju najznačajnijim dokumentima donijetim na Kongresu. Osim manifestacijsko-deklarativnih obilježja vezanih uz povijesnu misiju proletarijata, dokumenti sadrže ocjenu historijskog trenutka, stavove spram političke borbe i module revolucionarnog djelovanja. Tako je polazna osnova Platforme⁵ ideja o diktaturi proletarijata kao najpodesnijem obliku vlasti radničke klase. Idejno-programske osnove Kominterne koje će u takvom obliku biti na snazi sve do VI kongresa Kominterne 1928. godine, kada se usvaja Program KI, sadržane su u Lenjinovim Tezama o buržoaskoj demokraciji i diktaturi proletarijata.⁶ U Tezama se konstatira porast revolucionarnog poleta, osuđuje licemjerje Bernske konferencije tzv. žute internacionale, kritizira njeno »izvanklasno« stajalište, očito u nejasnim konceptima »demokracija uopće« i »diktatura uopće«, razotkriva praznina parolaških formula buržoaske demokracije (primjerice, »sloboda okupljanja« i »sloboda štampe«) te ističe povijesno značenje diktature proletarijata. Neposredna akcija u duhu postavljenih teza bila bi u širenju značenja sovjeta, stvaranju pokreta radničkih vijeća, osvajanju komunističke većine u zemljama buržoaske demokracije, razmicanju revolucionarnih granica.

Iako Osnivački kongres nije imao pretenzija da koncepcijski uobliči i definira program Kominterne, ostavši često na razini deklarativnog, razriješio je neka načelna gledišta. Prvo, Kominternu se deklarira kao nastavljач Prve internacionale, drugo, zauzima isključiv i antagonistički stav spram Druge internacionale i pokušaja njena restauriranja; treće, beskompromisna je spram svih oblika reformističkih rješenja unutar sistema buržoaske demokracije.

No valja zamijetiti da Prvi kongres nije riješio organizacijska pitanja Kominterne. Jedine odluke organizacijske naravi vezane su uz konstituiranje Izvršnog komiteta KI i Biroa IK KI.

⁴ Isto, str. 163.

⁵ Isto, str. 139.

⁶ Teze i referat Lenjina: »O buržoaskoj demokraciji i diktaturi proletarijata«, Komunistička internacionala, Stenogrami i dokumenti kongresa, knj. 1, str. 83—94.

Čini se da je polazna točka za djelotvornije rasprave o Kominterni, kao alternativni idejne i organizacijske jezgre međunarodnog proletarijata, upravo Drugi kongres KI održan u Petrogradu i Moskvi od 23. srpnja do 7. kolovoza 1920. godine.

Analizirajući povijesnu mogućnost svjetske revolucije, Drugi kongres postavlja osnove za organizacijsko ustrojstvo Komunističke internacionale, definira bitne zadatke Kominterne i kao najvažnije razmatra pitanje uloge komunističke partije u komunističkoj revoluciji.

»Što je predstavljala Treća internacionala kada je bila osnovana marta 1919. godine? Tada je ona bila samo društvo za propagandu. To je i ostala za godinu dana postajanja [...].

Nećemo da budemo društvo za propagandu, hoćemo da postanemo borbena organizacija međunarodnog proletarijata. Drugi kongres mora započeti jednu novu epohu. Mi se moramo organizovati kao borbena organizacija, koja komunizam neće samo da propagira već i da ga sprovodi u delo, i koja u tu svrhu hoće da stvori jednu međunarodnu organizaciju.«⁷ U tim Zinovjevskim riječima posve se ogleda intencija Drugog kongresa i smjer kojim valja ići. Razlog takve odlučnosti proizlazi i iz intenzivnosti revolucionarnih previranja i sve veće orijentacije prema KI radničkih partija koje nisu htjele suradnju s nacionalnom buržoazijom, i iz procjene da su sazrele objektivne pretpostavke za svjetsku revoluciju. U ideji o povijesnoj odgovornosti spram nadolazećoj revoluciji, koja se nadaže kao historijski realitet, sadržan je sav revolucionarni naboj i uzletni optimizam, nužda organizacijskog jedinstva i sveprisutna dramatična zgusnutost.

Kongresu je prisustvovalo 218 delegata iz 36 zemalja a raspon pridošlih partija bio je velik: od lijevih socijaldemokratskih, anarhosindikalističkih do ženskih i omladinskih organizacija.

Internacionalna organizacija svjetske revolucije kao partija novog tipa – prijeporna je tema Kongresa. Cilj njena osnutka, uobličćen u prvom paragrafu Statuta,⁸ usvojenog na tom Kongresu, rušenje je kapitalizma, uspostavljanje diktature proletarijata i stvaranje međunarodne sovjetske republike na socijalističkim osnovama.

Tekstualni predloži »Uslova za prijem u KI«,⁹ prezentirani u 21 točki, i Statuta KI, u 17 članova, tvore konstitutivni element jedinstvene centralističke organizacije.

Povod kojim se rukovodio Lenjin pri pisanju 21 uvjeta za prijem u Treću internacionalu bio je konkretne, neposredne i posve prakticiističke prirode, to jest, htio je, postavljanjem jasnih uvjeta, odstraniti sve reformističke i socijalpacifističke snage, koje su, u kaotičnoj situaciji poslije raspada Druge internacionale, tražile novi centar okupljanja. U duhu polemičkih raspr razmotrena je situacija unutar različitih evropskih partija, a 21 uvjet za prijem, obvezujući na precizne moduse ponašanja (od agitacijsko-propagandnih do djelatnih) bio je istodobno program i okosnica razgraničenja na liniji ostvarenja programa.

⁷ Vidi istup Zinovjeva na Šestoj sjednici Drugog kongresa, Komunistička internacionala, Stenogrami i zapisnici kongresa, knj. 2, str. 129.

⁸ Statut KI, Komunistička internacionala, Stenogrami i zapisnici kongresa, knj. 2, str. 423.

⁹ Vidi na i. mj. str. 392–396 »Uslovi za prijem u Komunističku internacionalu«.

Afirmacija klasne borbe i borba protiv kontrarevolucionarnih snaga, raskid s reformizmom i politikom centra, principijelnost stajališta o kolonijalnom, nacionalnom i seljačkom pitanju, te obaveznost pristajanja na naziv komunistička partija, značili su svojevrstu garanciju revolucionarne monolitnosti i bili ujedno prolog za grandioznu strogo centralističku organizaciju. U tom smjeru bile su intonirane i tematski drukčije rasprave, primjerice one o ljevičarenju.¹⁰

Određena taktika i strategija revolucionarne borbe, koja se po mišljenju njenih protagonista imala uskoro zbiti, isključivala je svako sektaštvo, dogmatizam, »dodvoravanje« parlamentarizmu a naročito nepromišljeni politički avanturizam kojem su bile sklone prisutne anarhosindikalističke i ljevičarske grupe (nizozemska, engleska, ljevičarska grupa u švicarskoj i sl.). Umjesto prvida jedinstva, Drugi kongres KI zahtijeva jedinstvo radi revolucije te upravo stoga otvara sva protuslovlja, problematizira sporna pitanja, inzistira na diferencijaciji o svim bitnim pitanjima klasne borbe.

Kominternu je prvi put razmatrala i zauzela jasna stajališta o nacionalnom, seljačkom i kolonijalnom pitanju upravo na Drugom kongresu.

Principi o ravnopravnosti i suverenitetu, pravu naroda na samoopredjeljenje do otcjepljenja, o pravu nacionalnih manjina i etničkih grupa, dakle principi koji su utkani u »Deklaraciju prava naroda Rusije« donesenu potkraj 1918. godine, postaju osnova stava KI o nacionalnom pitanju. No budući da zadana revolucija razmiče granice nacionalnog do internacionalnog, nacionalno pitanje nužno dotiče pitanje svijeta i dovodi u pitanje njegovu dihotomnost, imperijalizam i kolonijalizam. Zato je integralni dio Rezolucije o nacionalnom pitanju,¹¹ usvojene na Drugom kongresu, i kolonijalno pitanje koje sadrži pozitivan stav spram narodnooslobodilačkih pokreta u zemljama pod kolonijalnom stegom i akcioni motto: uništenje kolonijalne vlasti. Princip proleterskog internacionalizma, u kojem se ozbiljuje susret kolonijalnog i nacionalnog, podrazumijeva i antirasističko polazište Kominterne koja želi biti i »internacionala trudbenika crne i žute rase, internacionala trudbenika celoga sveta!«¹² U prilog tomu govori i prisutnost predstavnika zemalja istoka: Kine, Indije, Perzije, Koreje i dr.

Rasprave o seljačkom pitanju vodile su se na osnovi nacрта teza J. Marhlevskog-Karskog i Lenjina a zaključni stav bio je izdiferenciran. A to je značilo, eksproprijacija tzv. bogatih seljaka, ali neumitno zajedništvo slojeva tzv. radnog seljaštva i proletarijata u svrhu ozbiljenja istoga klasnog interesa.

Stav spram sindikalnog pitanja bio je više pokušaj postizanja suglasnosti, nego određeni princip ili program. Poprište nesuglasja bilo je vezano uz jako značajno pitanje: je li podriivanje ekonomskih osnova kapitalizma u funkciji revolucionarne borbe ili nije; to jest, kakva je korelacija ekonomske borbe unutar kapitalističkog sistema i političke vlasti radi njezina rušenja. S tim je u vezi inicijalna uloga Drugog kongresa KI u formiranju prve međunarodne organizacije revolucionarnih sindikata, tzv. Crvene sindikalne organizacije.

¹⁰ Povod za rasprave o ljevičarenju bio je poznati Lenjinov spis »Dječja bolest ljevičarstva«, koji je bio dostavljen svim sudionicima Drugog kongresa KI.

¹¹ Riječ je o Rezoluciji naslovljenoj kao »Rezolucija o nacionalnom i kolonijalnom pitanju« koja je upotpunjena i dopunskim tezama. Vidi: Komunistička internacionala, Stenogrami i dokumenti kongresa, knj. 2, str. 384—388.

¹² Iz završne riječi Zinovjeva, koji je djelovao u svojstvu novoizabranog predsjednika Izvršnog komiteta KI. Vidi: na i. mj., str. 356.

Pri prosuđivanju uloge Drugog kongresa u životu Kominterne presudno je upravo njeno organizacijsko konstituiranje kao pretpostavka revolucionarnog djelovanja. Usporedbom stenogramskih zapisnika s materijalima Kongresa, kao i materijala međusobno, moguće je utvrditi vezu između teorijskih koncepata (koji u odnosu na materijale Prvog kongresa imaju ideologijski-konzistentno utemeljenje) i njihove neposredne praktičke valorizacije. Primjerice, organizacijsko ustrojstvo Kominterne iskazano u odredbama Statuta KI proizlazi iz stavova o ulozi komunističke partije u komunističkoj revoluciji¹³ (»gvozdeni proleteri internacionalizam«, »najstroža centralizacija«, »vojnička disciplina«, princip »demokratskog centralizma«).

Inače, sve partije Kominterne naslovljene su kao komunističke partije i kao takve su sekcije KI; Kominternu kao najviše tijelo ima Svjetski kongres, a rukovodeću ulogu obavlja Izvršni komitet KI.

Po slijedu organizacijske »logike« bitno pitanje, koje je valjalo riješiti u ime revolucionarnog svjetskog proboja, bilo je pitanje strategije i taktike. To je upravo bila ključna tema Trećeg kongresa Kominterne održanog u Moskvi od 22. lipnja do 12. srpnja 1921. godine u prisutnosti 509 delegata iz 57 zemalja i oblasti. Razloge što se to pitanje u svojoj složenoj nametnulo na Trećem kongresu valja tražiti i u njegovoj neposrednoj aktualnosti i u sklopu zbivanja u međukongresnom razdoblju. Bilo je to vrijeme izvjesnog konsolidiranja — formiranja velikog broja komunističkih partija, a istodobno, vrijeme kontroverzi i rascjepa unutar partija kao rezultat primjene 21 uvjeta (to se posebice ogleđa na primjerima USPD i KP Italije); vrijeme kad Sovjetska Rusija pokušava pronaći izlaz iz ekonomskih problema inauguriranjem NEP-a, a u zemljama Zapadne Evrope objavljuju se i guše štrajkovi; kad se osjeća bliskost šire socijalne revolucije dok se naviještaju oblici ponovne stabilizacije kapitalističkog sistema. U mnoštvu takvih suprotnosti iskušavala se teza o svjetskoj revoluciji.

Uvodni referat o svjetskoj ekonomskoj krizi i zadacima KI¹⁴ L. D. Trockoga dotaknuo je ključno pitanje, postavivši u središte tezu o usporavanju tempa revolucionarnog hoda; »ima li osnova za pretpostavku da će umesto političkih potresa i klasnih borbi nastati nova, dugotrajna epoha obnavljanja i rasta kapitalizma? Ne proizlazi li iz toga nužnost revizije programa ili taktike Komunističke internacionale?«¹⁵

Bila je to uvertira za polarizaciju unutar komunističkog pokreta zbog divergentnih stajališta o problemima strategije i taktike KI. Dok su ultraljevičari i ljevičari oštro kritizirali svaku tezu o mogućem usporavanju, ocjenjujući je defenzivnom (Radekov referat o taktici KI, »slučaj dotadašnjeg predsjednika KP Njemačke P. Levija i dr.), Lenjin je pledirao za realnu i trezveniju ocjenu novonastale situacije i njoj primjerenju taktiku Komunističke internacionale. Ona se sastojala u postupnom i neprestanom privlačenju radničke klase za revolucionarna stremljenja i u pojačanom djelovanju Sovjetske Rusije s komunističkim

¹³ Vidi: Rezolucija o ulozi komunističke partije u proleterskoj revoluciji, na i. mj., str. 377—384.

¹⁴ Vidi: »Teze o svjetskoj situaciji i zadacima Komunističke internacionale«, na i. mj., knj. 3, str. 633—648.

¹⁵ Isto, str. 634.

i kolonijalnim pokretima kao glavnim snagama Kominterne.¹⁶ Preispitivanje konkretne uloge Kominterne u Lenjinovom nazoru vezano je za temeljitiju pripremu svjetske revolucije.

Treći kongres KI odvijao se u znaku sporova i suprotstavljenih gledišta na dvije razine: razini svjetskog komunističkog pokreta utjelovljenog u stavovima svih sudionika KI i razini unutar komunističkog pokreta Sovjetske Rusije.

Tako su se, uz sporove o načelnim pitanjima daljnje strategije i taktike, iskristalizirali diferencirani pristupi pojedinim konkretnim događajima (primjerice, o ocjeni ožujskih događaja u Njemačkoj i odgovornosti KP Njemačke za bezuspješni štrajk i stradanje radnika ili o talijanskom pitanju i slučaju Serati i sl.).

Nejedinstvenost stavova o strategiji i taktici, koja je došla do izražaja unutar boljševičkog pokreta, iskazala se kao sukob dviju različitih koncepcija: beskompromisne i tzv. čiste lijeve koncepcije koju su u svojim istupima zastupali Zinovjev, Radek i Buharin i Lenjinove koncepcije masovne politike i taktike jedin-stvenog fronta. Lenjinu se na kongresu posebice suprotstavila A. Kollontaj, ustajući protiv nužnog kompromisa i koncepcije unutar nove ekonomske politike koja se provodila u Sovjetskoj Rusiji.

Iako su glasna istupanja »lijevih« stvarala dojam ideološkog sukoba, u biti je bila riječ o dugoročnoj viziji socijalističkog prevrata, koja je u kontekstu konkretnih rasprava na Trećem kongresu Lenjina gurnula »udesno«.

U skicu događanja na Trećem kongresu valja uzmnuti i sudioništvo delegacije KPJ u znatnom broju, što ranije nije bio slučaj.¹⁷

Ako je Treći kongres Kominterne još stvarao impresiju blizine svjetske revolucije te stoga i proizveo verbalni sukob oko problema strategije i taktike u ime skorašnje revolucije, Četvrti kongres Kominterne toga upita nema. Ako se i čuo, ostao je na nivou parole ili utjeh, kao što zvuče Zinovjevljeve riječi: »Ono što sada još preživljavamo nije jedna od periodičnih kriza kapitalizma, nego kriza kapitalizma; to je sumrak, raspadanje kapitalizma [...] objektivna situacija ostaje revolucionarna.«¹⁸ Nije riječ o odstupanju od zadatih i usvojenih načela već o osjeci revolucionarnog optimizma i pristajanju (ali ne i priznanju) na etablirani model unutar svijeta a ne naspram i protiv cjeline toga svijeta. Na simboličan način to ilustrira najznačajnija članica Kominterne — Sovjetska Rusija koja se situira unutar područja građanskog svijeta s kojim je u toku 1922. godine čak pristala kontaktirati (skup u Genovi).

Pojava fašizma, političko taktiziranje s radničkom klasom, buržoaska protuofenziva i revolucionarna posustalost radničke klase, koordinate su nove situacije u kojoj se održava Četvrti kongres KI.

Iako otvoren u Petrogradu 5. studenog 1922. godine, njegov rad se odvijao u Moskvi od 9. studenog do 5. prosinca 1922. u prisutnosti 408 delegata iz 58 zemalja.

¹⁶ Vidi Lenjinove »Teze referata o taktici RKP na Trećem kongresu Komunističke internacionale«, isto, str. 687--692.

¹⁷ KP Jugoslavije uvijek je predstavljao Ilija Milkić koji se za sve to vrijeme nalazio u Sovjetskoj Rusiji. Vrijedno je napomenuti izvještaj dra Sime Markovića, tadašnjeg sekretara KPJ, pod nazivom: »Komunizam u Jugoslaviji«.

¹⁸ Iz Zinovjevljeva govora na Trećoj sjednici. Vidi: Komunistička internacionala, Stenogrami i zapisnici kongresa, knj. 4, str. 49.

Umjesto traženja novog smjera, Kominternu samo razrađuje osnovne postavke zacrtane u dokumentima prethodnih kongresa. Umjesto rasprava o vlastitom ofenzivnom djelovanju, Kominternu analizira agresivnost i ofenzivu buržoazije. Dijapazon pitanja kojima se Četvrti kongres bavi mogao bi se sažeti u dva kruga: prvo, pitanja koja proistječu iz nove konsolidacije građanskog poretka i, drugo, pitanja vezana za unutrašnji život Kominterne, djelovanje njenih sekcija i jačanje kohezionog jedinstva.

U sklopu analize situacije u kapitalističkim zemljama koje, kako se provlači kroz sve diskusije, pokušavaju neutralizirati klasnu borbu novim taktiziranjem, najzanimljivije su kritičke opservacije o pojavi fašizma. »Fašizam nije obična organizaciona forma, koju je buržoazija već ranije imala — on je novopronađeni oblik, prilagođen novom pokretu, uz privlačenje masa.«¹⁹ Fašistički uzlet, posebice onaj u Italiji, protumačen je kao zbiljska opasnost za radnički pokret i njemu se valja suprotstaviti djelotvornom akcijom komunista. Iako Kominternu u tome vidi svoju zadaću, prave pripreme za borbu protiv fašizma ona nije poduzimala sve do sredine tridesetih godina.

Organizirani čvrsti jedinstveni front, na kojem Četvrti kongres KI inzistira imao je biti platforma okupljanja te pokušaj premošćivanja jaza između komunista i socijaldemokracije u cilju borbe protiv buržoazije, ali on ni u tom obliku nije bio lišen siline optužbi socijaldemokracije. Primjena nove taktike reafirmira koncepciju radničke vlade i tvorničkih vijeća, intenzivira jačanje sindikalnog pokreta, propagira bliskost sa ženskim i omladinskim organizacijama te ističe, ali samo deklarativno, značenje seljaštva. Kominternu, kao što je pokazao i Četvrti kongres, analizira antiimperijalizam u funkciji cjelovitog programa revolucionarne borbe.

I dok je na globalnom planu Četvrti kongres KI plasirao platformu jedinstvenog fronta kao mogućí modus objedinjenja radničkog pokreta bez jasnih uzusa ponašanja, na unutrašnjem planu prvi put se razabiru konture odnosa moći i postavljaju rigorozni kriteriji unutarsekcijskih odnosa. Partije se bolševiziraju po shematskom jednoobraznom modelu koji je bio neprikosnoveni uzorit, a raspre o životu i radu unutar pojedinih sekcija kritički intonira Kominternu koja se počela pojavljivati kao tutor s neskrivenim kompetencijama. Isto tako, pojačale su se bilateralne veze između sekcija i »moskovske centrale«, a novim organizacijskim promjenama proširila se uloga Izvršnog komiteta KI.²⁰ Refleksiju o prestrukturiranju unutarnjeg bića Kominterne u pravcu daljnje monolitnosti, kojom su prožete organizacijske promjene, tek nadolazeća povijest uistinu je iznijela i potvrdila. Bio je to ulaz u novu i drukčiju etapu razvoja Kominterne. Iako je liniju zaokruženja i razgraničenja teško povući, ona je povučena upravo distanciranjem od revolucionarnog creda koji je bio njen konstituens: ozbiljenje svjetske revolucije.

Biljana Kašić

¹⁹ Iz govora Buharina na Petoj sjednici, isto, str. 120.

²⁰ »Odluke o reorganizaciji Izvršnog komiteta KI i njegovom daljem radu«, isto, knj. 5, str. 845—852.